

Dariusz Czakowski

Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy

RYNEK MLEKA PRZED I PO AKCESJI POLSKI DO UNII EUROPEJSKIEJ. KIERUNKI ZMIAN

*MILK MARKET BEFORE AND AFTER POLISH ACCESSION
TO THE EUROPEAN UNION. DIRECTIONS OF CHANGES*

Słowa kluczowe: rynki rolne, rolnictwo, rynek mleka, integracja europejska

Key words: agricultural markets, farming, milk market, European integration

Abstrakt. Celem badań była ocena sytuacji popytowo-podażowej oraz poziomu cen na rynku mleka w okresie przed i po akcesji do UE. W tym celu przeprowadzono badania dotyczące kształtowania się wielkości krajowej produkcji mleka oraz jego zużycia i sprzedaży, a także cen i handlu zagranicznego z perspektywy dwóch okresów – przed akcesją (1995-2003) i po przystąpieniu Polski do UE (2004-2012).

Wstęp

Rolnictwo w Polsce podlega nieustannie procesom dostosowawczym ze względu na istotne wydarzenia polityczne, które miały miejsce w ostatnich kilkudziesięciu latach. Pierwszym z nich była transformacja ustrojowa, której skutki odbiły się szerokim echem w całej gospodarce [Michna 2011], drugim zaś akcesja do Unii Europejskiej (UE). Integracja oznaczała bowiem konieczność istotnego przebudowania otoczenia instytucjonalnego dla producentów i przetwórców rolno-żywnościowych. Spośród wszystkich rynków rolnych najbardziej dynamiczne zmiany zachodziły w sektorze mleczarskim. Wynikało to głównie z bardzo mocno rozbudowanych mechanizmów interwencyjnych na rynku mleka w UE, przejawiających się m.in. w limitowaniu produkcji oraz stosowaniu szerokiego wachlarza dopłat dla rolników [Judzińska, Łopaciuk 2012]. W UE kwotowanie mleka wprowadzono już w połowie lat 80. XX wieku, a w Polsce mechanizm ten zaczął funkcjonować od 1 kwietnia 2004 r. Natomiast obecne reformy UE zakładają zniesienia kwot mlecznych w 2015 r., co budzi sprzeciw i obawy wielu środowisk, ze względu m.in. na destabilizację cen mleka.

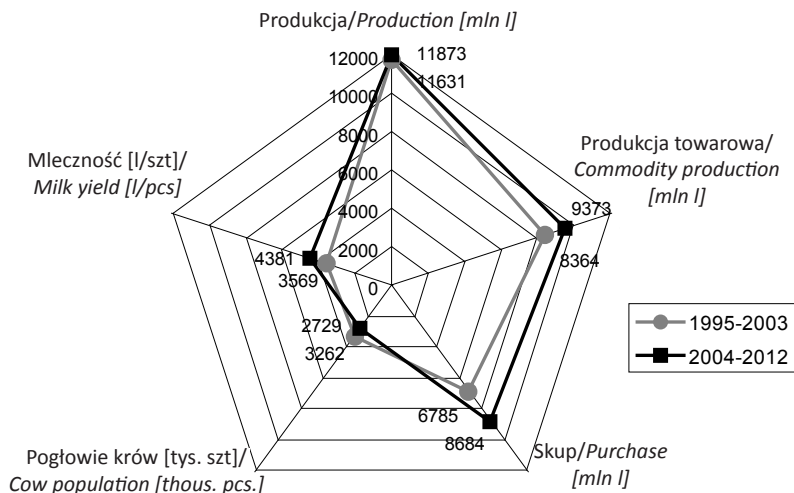
Celem badań była ocena sytuacji popytowo-podażowej oraz poziomu cen na rynku mleka w okresie przed i po akcesji do UE.

Material i metodyka badań

Badania obejmowały dane za lata 1995-2012. Przedział czasowy został tak dobrany, aby występowała porównywalna liczba okresów zarówno przed, jak i po akcesji. W pracy wykorzystano dane statystyczne pochodzące z Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej (IERiGŻ-PIB) w Warszawie. Do oceny kształtowania się wartości rozpatrywanych zjawisk w czasie zastosowano indeksy dynamiczne, a do zbadania występowania współzależności pomiędzy zmiennymi oraz do określenia ich siły, kierunku i istotności zastosowano analizę korelacji.

Podaż i popyt na rynku mleka w Polsce w latach 1995-2012

Podaż mleka w Polsce jest determinowana przede wszystkim przez krajową produkcję. Kontyngent wytwarzanego w Polsce mleka w ostatnich osiemnastu latach osiągał wartości rzędu 11-12 mld litrów rocznie. Pomiedzy rokiem 1995 a 2012 nastąpił wzrost produkcji mleka w Polsce o 8,9%. W okresie przed akcesją do UE (1995-2003) średnia roczna wielkość produkcji mleka w Polsce wynosiła 11631 mln l, a po integracji (2004-2012) wzrosła ona do 11873 mln l (rys. 1).

Rysunek 1. Średnioroczne wielkości wybranych danych dotyczących produkcji mleka w Polsce w okresie przed akcesją do UE (1995-2003) i po niej (2004-2012)

Figure 1. The average annual volume of selected data on milk production in Poland in the period before accession to the EU (1995-2003) and thereafter (2004-2012)

Źródło: opracowanie własne na podstawie Rynek mleka... 1993-2013

Source: own study based on Rynek mleka... 1993-2013

Istotne przełożenie na sytuację rynkową miały także mechanizmy interwencyjne WPR, tj. kwotowanie produkcji oraz różne dopłaty. Od stycznia 2002 r. do czerwca 2011 r. w formie programów pomocy finansowej dla sektora rolno-spożywczego i obszarów wiejskich przeznaczono łącznie ponad 113 mld zł¹ [Wigier 2012]. Kształtowanie się wielkości wyprodukowanego mleka w Polsce było efektem zmian liczebności stad oraz ich mleczności. Pogłowie krów w Polsce (według stanów czerwcowych) w całym badanym okresie znacząco spadło, tj. z 3579 tys. szt. w 1995 r. do 2578 tys. szt. w 2012 r. Wynikało to m. in. z faktu, iż w tym samym okresie zmniejszyła się liczba gospodarstw utrzymujących krowy (np. w latach 1996-2008 liczba producentów mleka zmalała z 1,31 mln do 0,55 mln). W Polsce temu zjawisku towarzyszył powolny proces koncentracji, przy czym na tle UE zaznaczyło się wyraźne rozdrobnienie produkcji [Hamulczuk, Stańko 2009]. W okresie przed akcesją do UE (1995-2003) pogłowie krów wynosiło średniorocznie 3262 tys. szt., natomiast po niej (2004-2012) zmalało do 2729 tys. szt. W Polsce według prognoz do 2020 r. obsada krów może zmaleć do 1835 tys. szt. [Baer-Nawrocka i in. 2012]. Z kolei mleczność krów w całym badanym okresie corocznie wzrastała od 3136 l/szt. w 1995 r. do 4800 l/szt. (wzrost o 53%). Dynamiczna poprawa wydajności produkcji mleka była spowodowana postępowaniem technologicznym produkcji, niestety towarzyszyło temu podniesienie intensywności produkcji. W latach 1995-2003 średnioroczna mleczność wynosiła 3569 l/szt. i w latach 2004-2012 wzrosła do 4381 l/szt.

Należy zwrócić uwagę na znacznie malejące trendy dotyczące rozdysponowania krajowej produkcji mleka i zmniejszenie jego zużycia w gospodarstwie. Średniorocznie przed integracją średnie zużycie mleka wynosiło 3266 mln l, z czego 671 mln l przeznaczano na pasze, a 2583 mln l na spożycie. Natomiast po wstąpieniu do UE zanotowano spadek zużycia o 20% (tab. 1). Zmiana taka wynikała z tego, iż integracja z UE przyspieszyła proces znikania z rynku gospodarstw zajmujących się drobną produkcją mleka, które stały w obliczu wysokich wymagań w zakresie standardów pozyskiwania mleka, dobrostanu zwierząt oraz formalnych procedur w związku z uczestnictwem w procesie kwotowania [Kasztelan 2008].

¹ Złożyły się na nią płatności programu SAPARD – ok. 4,5 mld zł, SPO „Rolnictwo” – ok. 6,4 mld zł, PROW 2004-2006 – ok. 11,1 mld zł, PROW 2007-2013 – 27,5 mld zł oraz blisko 63,5 mld zł płatności bezpośrednich

Tabela 1. Średnioroczne rozdysonowanie krajowej produkcji mleka w Polsce w okresie przed akcesją do UE oraz po niej

Table 1. Average annual disposals of national milk production in Poland in the period before and after accession to the EU

Lata/ Years	Zużycie w gospodarstwie/ Consumption on the farm [mln l]			Sprzedaż/produkcja towarowa/ Purchase/commodity production [mln l]				Razem rozchody/ Total expenditures
	na pasze/ for feed	na spożycie/ for consumption	razem/ total	do przemysłu mleczarskiego/ for the dairy industry	do innych przetwórców/ to the other processors	inna sprzedaż/ other purchase	razem/ total	
1995- 2003	671	2 583	3 266	6 667	124	1 574	8364	11 631
2004- 2012	536	1 956	2 491	8 579	105	698	9373	11 873
Zmiana/ Change [%]	-20	-24	-24	29	-15	-56	12	2

Źródło: jak na rys. 1

Source: see fig. 1

W związku ze spadkiem zużycia mleka w gospodarstwach istotnie wzrosła jego sprzedaż. W latach 1995-2003 wynosiła ona średniorocznie 8364 mln l, zaś w okresie po akcesji (2004-2012) wzrosła o 12% do poziomu 9373 mln l. W jeszcze większym stopniu w analogicznym okresie wzrosła średnioroczna sprzedaż surowca dla przemysłu mleczarskiego (o 29%). Zmalała za to znacznie sprzedaż bezpośrednia mleka oraz do drobnych przetwórców (o 56%).

Ceny i handel zagraniczny na rynku mleka przed i po akcesji Polski do UE

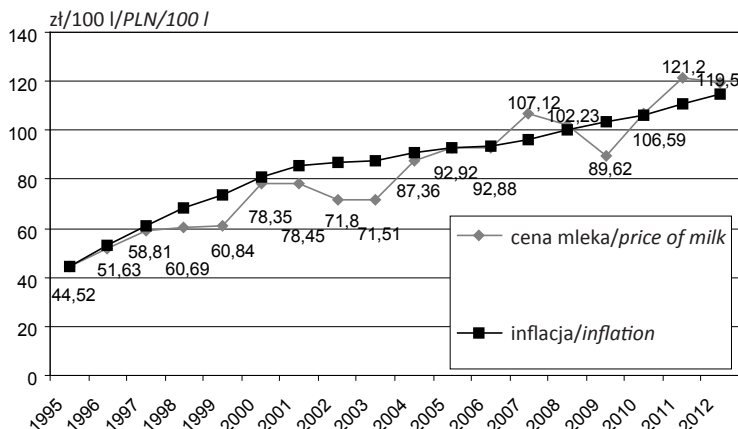
Produkcja mleka jest procesem ciągłym o długich cyklach produkcyjnych, stąd też brak stabilizacji cen stanowi wielkie wyzwanie dla producentów. Pomimo pojawiających się kryzysów na rynku muszą oni zapewnić płynność finansową gospodarstwa [Kołoszycz 2012]. Zaplanowane zniesienie kwot mlecznych w 2015 r. może przyczynić się do destabilizacji cen m.in. przez wzrost podaży w najbardziej konkurencyjnych regionach i krajach [Guba, Dąbrowski 2012].

Przeciętne ceny skupu mleka w Polsce w latach 1995-2012 zmieniały się w zbliżonym tempie do zmian inflacyjnych (rys. 2). W całym badanym przedziale czasowym ceny mleka rosły średnio o 6,56%, a średnioroczny poziom inflacji wyniósł 5,86%. Natomiast w okresie przedakcesyjnym (1995-2003) ceny wzrastały w średniorocznym tempie 6,67%, które było wyraźnie niższe od zmian poziomu inflacji w tym samym przedziale czasowym (9,02%) [www.stat.gov.pl].

Zatem można stwierdzić, że w latach 1995-2003 nastąpił spadek realnych cen mleka o 18,83%. Także w tym okresie ceny skupu mleka w Polsce były niższe niż jego ceny w innych państwach UE. Warto podkreślić, iż ceny skupu mleka w Polsce i w wybranych krajach UE (Niemcy, Holandia i Francja) w okresie przed integracją nie były ze sobą istotnie skorelowane. Z przeprowadzonych przez IERiGŻ w ramach Programu Wieloletniego 2005-2009 badań wynika, iż współczynniki korelacji w latach 1994-2005 pomiędzy cenami skupu mleka w Polsce i wymienionymi krajami wynosiły odpowiednio: 0,09; -0,15; 0,06 [Seremak-Bulge 2005].

W efekcie akcesji Polski do UE zasadniczo zmieniła się sytuacja dotycząca handlu zagranicznego. Rolnicy w Polsce dysponowali przewagą komparatywną w stosunku do swoich konkurentów z krajów unijnych ze względu na niższe koszty wytwarzania, dlatego w momencie zniesienia barier celnych polscy rolnicy pozyskali nowe możliwości zbytu dla swoich produktów. Dotyczyło to także rynku mleka.

Porównując średnioroczną wielkość eksportu mleka wyrażoną w ekwiwalencie surowca (rys. 3), jego wartość w okresie po akcesji do UE (1995-2003) wzrosła o 99% w stosunku do okresu sprzed akcesji Polski do UE. Zmiana bezwzględna wyniosła 1029 mln l w ekwiwalencie mleka (z 1035 do 2064 mln l). Największy wzrost eksportu wystąpił w latach 2004-2005. W analogicznych

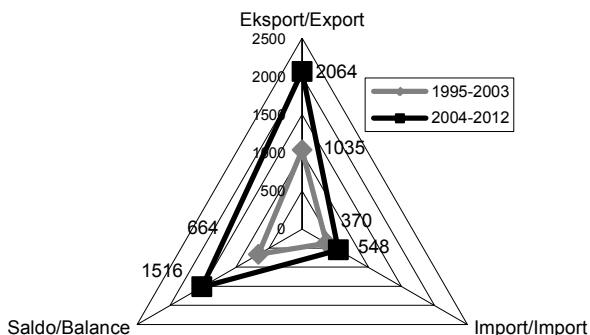

Rysunek 2. Przeciętne ceny skupu mleka (bez VAT) w latach 1995-2012

Figure 2. The average purchase milk prices (excluding VAT) during 1995-2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie Rynek mleka... 1993-2013, dane GUS [www.stat.gov.pl]

Source: own study based on Rynek mleka... 1993-2013, CSO data [www.stat.gov.pl]

Rysunek 3. Średnioroczna wielkość handlu zagranicznego na rynku mleka w mln l w ekwiwalencie surowca w Polsce przed akcesją do UE (1995-2003) oraz po niej (2004-2012)

Figure 3. The average annual volume of foreign trade in the market in million liters of milk equivalent raw material in Poland before accession to the EU (1995-2003) and thereafter (2004-2012)

Źródło: jak na rys. 1

Source: see fig. 1

okresach wartość importu wzrosła o 48%, z 370 do 548 mln l w ekwiwalencie mleka. W efekcie powyższych zmian saldo wymiany handlowej wzrosło o 128%. W okresie przed integracją wynosiło ono średniorocznie 664 mln l, a po niej 1516 mln l w ekwiwalencie mleka. Można stwierdzić, iż wstąpienie Polski do UE poprawiło wymianę handlową na rynku mleka i wszelkie obawy dotyczące zagrożenia konkurencją producentów z UE okazały się nieuzasadnione.

Związek produkcji, cen, konsumpcji oraz popytu

W badaniach podjęto próbę określenia występowania związków korelacyjnych pomiędzy wybranymi zmiennymi opisującymi rynek mleka w Polsce w dwóch okresach: przed i po integracji Polski z UE (tab. 2). Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, iż w obydwu okresach istniała bardzo mocna ujemna współzależność pomiędzy wielkością pogłowia a mlecznością krów.

W okresie przed akcesją (1995-2003) współczynnik korelacji pomiędzy tymi zmiennymi wynosił $-0,94$, natomiast po wstąpieniu do UE kształtował się na poziomie $-0,93$. Można wnioskować, iż wraz ze spadkiem liczby małych gospodarstw trudniących się hodowlą krów podnosiła się średnia wydajność mleczna tych gospodarstw, które nie zaprzestały działalności.

Wyraźna zależność wystąpiła pomiędzy wielkością cen oraz zużyciem mleka w gospodarstwach. Zarówno w okresie przed, jak i po integracji wystąpił ujemny wskaźnik korelacji pomiędzy tymi zmiennymi, odpowiednio $-0,78$ i $-0,81$. Związek ten wskazuje, iż zużycie mleka, w gospodarstwie na pasze i spożycie, malało w okresach, gdy wzrastały jego ceny.

Tabela 2. Wartości współczynników korelacji wybranych zmiennych związanych z produkcją mleka w Polsce w latach 1995-2004 oraz 2004-2012 (korelacje istotne: $-0,7 \leq r \leq 0,7$, $p = 0,05$)

Table 2. The values of correlation coefficients of selected variables related to milk production in Poland in the years 1995-2004 and 2004-2012 (correlations significant: $-0.7 \leq r \leq 0.7$, $p = 0.05$)

Zmienne/Values	Produkcja/ Production	Produkcja towarowa/ Commodity production	Pogłowie/ Population	Mleczność/ Milk yield	Zużycie w gospodarstwie/ Consumption on the farm	Cena/ Price	Eksport/ Export	Import/ Import
Lata/Years 1995-2003								
Produkcja/Production	1,00							
Produkcja towarowa/ Commodity production	0,86	1,00						
Pogłowie/Population	0,28	-0,22	1,00					
Mleczność/Milk yield	0,06	0,54	-0,94	1,00				
Zużycie w gospodarstwie/ Consumption on the farm	0,13	-0,40	0,92	-0,93	1,00			
Cena/Price	0,09	0,48	-0,84	0,89	-0,78	1,00		
Eksport/Export	-0,19	0,24	-0,74	0,73	-0,79	0,64	1,00	
Import/Import	-0,02	0,15	-0,56	0,52	-0,35	0,77	0,46	1,00
Lata 2004-2012								
Produkcja/Production	1,00							
Produkcja towarowa/ Commodity production	0,97	1,00						
Pogłowie/Population	-0,77	-0,88	1,00					
Mleczność/Milk yield	0,93	0,98	-0,93	1,00				
Zużycie w gospodarstwie/ Consumption on the farm	-0,81	-0,92	0,95	-0,95	1,00			
Cena/Price	0,67	0,75	-0,71	0,82	-0,81	1,00		
Eksport/Export	0,74	0,76	-0,54	0,67	-0,70	0,50	1,00	
Import/Import	0,85	0,92	-0,93	0,95	-0,90	0,82	0,57	1,00

Źródło: jak na rys. 1

Source: see fig. 1

Wnioski

1. Produkcja mleka w Polsce w latach 1995-2012 była stabilna. Dzięki m.in. wprowadzeniu instrumentów wsparcia w ramach WPR, skutki zjawisk kryzysowych z 2008 r. nie były aż tak bardzo odczuwalne na rynku mleka [Czyżewski, Grzelak 2011]. Należy także podkreślić, iż w okresie po akcesji do UE wartość produkcji mleka była średnio o 212 mln l wyższa niż w okresie przed wstąpieniem Polski do UE (nastąpił spadek pogłowia krów przy jednoczesnym wzroście ich mleczności).
2. W okresie po akcesji do UE (2004-2012) znacznie wzrosła średnioroczna wielkość sprzedaży ogółem (produkcji towarowej) w porównaniu do okresu przed integracją (1995-2003), a spadła ilość mleka zużywanego w gospodarstwach.
3. Wejście Polski do UE mogło korzystnie wpłynąć na wzrost cen mleka w kraju. Przed integracją Polski z UE ceny były niższe od cen w państwach unijnych.
4. W efekcie akcesji Polski do UE poprawiło się saldo wymiany zagranicznej na rynku mleka, zwłaszcza w pierwszych latach członkostwa dynamicznie wzrosła wielkość eksportu.

Literatura

- Baer-Nawrocka A., Grochowska R., Kiryluk-Dryjska E., Seremak-Bulge J., Szajner P. 2012: *Światowy rynek mleka i jego wpływ na polskie mleczarstwo po zniesieniu kwot mlecznych*, IERiGŻ-PIB, Warszawa, s. 113-114.
- Czyżewski A., Grzelak A. 2011: *Rolnictwo w Polsce na tle sytuacji ogólnoeconomicznej kraju w okresie kryzysu 2007-2009*, Roczn. Nauk Roln., seria G, t. 98, z. 3, Warszawa, s. 29-30.
- Guba W., Dąbrowski J. 2012: *Deregulacja rynku mleka w Unii Europejskiej – skutki i zalecenia dla Polski*, Roczn. Nauk Roln., seria G, t. 99, z. 1, Warszawa, s. 40-41.
- Hamulczuk M., Stańko S. 2009: *Ekonomiczne skutki likwidacji kwot mlecznych W unii europejskiej – wyniki symulacji z wykorzystaniem modelu Agmemod*, Zag. Ekon. Roln., nr 4, s. 11-13.
- Judzińska A., Łopaciuk W. 2012: *Wpływ Wspólnej Polityki Rolnej na zmiany w rolnictwie*, IERiGŻ-PIB, Warszawa, s. 12-29.
- Kasztelan P. 2008: *Kwotowanie produkcji mleka – stan obecny oraz perspektywa likwidacji*, Zesz. Nauk. SGGW w Warszawie, seria Problemy Rolnictwa Światowego, t. 4(XIX), Wyd. SGGW, Warszawa, s. 229-230.
- Kołoszycz E. 2012: *Zmienność cen mleka a profil ryzyka w gospodarstwach mlecznych*, Roczn. Nauk Roln., seria G, t. 99, z. 1, PAN, Warszawa, s. 81-82.
- Michna W. 2011: *Dotychczasowe próby restrukturyzacji wsi i rolnictwa*, [W:] W. Michna, K. Firlej, K. Wierzbicki, (red.), *Wybrane problemy wizji rozwoju wsi i rolnictwa w pierwszej połowie XXI wieku*, IERiGŻ-PIB, Warszawa, s. 12-14.
- Rynek mleka – stan i perspektywy. 1999-2013: Analizy Rynkowe.* nr 16-44, IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Seremak-Bulge J. (red.). 2005: *Rozwój rynku mleczarskiego i zmiany jego funkcjonowania w latach 1990-2005* nr 21, IERiGŻ-PIB, Warszawa, s. 206-207.
- Wigier M. 2012: *Wpływ instrumentów WPR na polską gospodarkę żywnościową*, [W:] A. Kowalski, M. Wigier, M. Dudek (red.), *Konkurencyjność gospodarki żywnościowej w warunkach globalizacji i integracji europejskiej*, IERiGŻ-PIB, Warszawa, s. 82-83.

Summary

This article attempts to assess the impact of the Polish accession to the EU on the supply-demand relationship in the domestic milk market. To achieve the objective of the study was carried out on the development of the volume of domestic production and consumption and sales, prices and foreign trade, from the perspective of the two periods. The first one took years 1995-2003, and the second entered in the years 2004-2012. This made it possible to make interesting comparisons through the prism of the Polish accession to the EU.

Adres do korespondencji
mgr Dariusz Czakowski
Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy
Zakład Ekonomii i Badań nad Gospodarką
ul. Piotrowskiego 12-14
85-098 Bydgoszcz
tel. (52) 321 11 88
e-mail: d.czakowski@kpsw.edu.pl